

Катерина ГОРВАТ, Діана ГУЛЬПА

ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ МОВ В РОЗМОВНОМУ МОВЛЕННІ УГОРЦІВ НА ЗАКАРПАТТІ

Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 24

УДК 811.161.238

Горват К.І., Гульпа Д.В. Інтерференція мов в розмовному мовленні угорців на Закарпатті; стор. 8; кількість бібліографічних джерел – 20; мова українська.

Анотація. У статті розглядаються найпоширеніші типи інтерференції в розмовному мовленні угорців Закарпаття в другій половині ХХ–початку ХХІ століття.

Ключові слова: інтерференція, поліетнічний соціум, білінгв, одномовність, дво- і багатомовність.

Annotation. The article deals with the most common types of lingual interference in the spoken language of the Transcarpathian hungarian people in the second half of the XX and the beginning of the XXI century.

Key words: lingual interference, polyethnic society, bilingual people, monolinguality, bi- and polylinguality.

Інтерференція мов на Закарпатті зумовлена специфікою краю, соціально-економічним, культурно-політичним спілкуванням різних етнічних та мовних груп, які впродовж століть безпосередньо контактують між собою. Взаємопроникнення слів з однієї мови в іншу – закономірний процес, оголошує в своїх фундаментальних працях міжнародний авторитет дослідження мовної інтерференції Й.О. Дзензелівський [5,6].

Щодо тлумачення терміна *інтерференція* в мовознавстві існує багато точок зору. В широкому розумінні термін інтерференція в лінгвістиці використовується у зв'язку із вивченням проблеми контактування мов, в першу чергу на рівні мовлення в умовах двомовності, як результат взаємодії різних мов. Ми використовуємо визначення, запропоноване М.П. Кочерганом: інтерференція – взаємодія мовних систем за двомовності, яка виражається у відхиленні від норми і системи другої мови під впливом рідної [11, с. 424].

Починаючи з ХVIII століття, дослідженням інтерференції мов на Закарпатті займалися такі видатні вчені, як І. Орлай, Ф. Міклошич, Л. Чопей, [13, 41–92]. Після 1945 року вчені Ужгородського університету написали фундаментальні монографії [5, 6, 12–15], кандидатські дисертації [9,16,17], наукові статті [1, 2, 4, 7, 16, 19, 20], у яких усебічно аналізується інтерференція мов в українських і угорських говорах Закарпаття на лексичному та семантичному рівнях.

Метою нашої статті є систематизація найпоширеніших типів мовної інтерференції в закарпатському варіанті угорської літературної мови другої половини ХХ початку ХХІ століть на прикладі розмовного мовлення різних соціальних груп: 1. за місцем проживання; 2. за віком; 3. за соціальним статусом; 4. за рівнем освіти.

1. За місцем проживання угорці Закарпаття живуть компактно (Ужгородський, Мукачівський, Берегівський, Виноградівський райони), змішано з українцями та іншими

етносами (Хустський, Тячівський райони) та в діаспорі (Перечинський, Свалявський, Рахівський райони).

У сільських місцевостях, де компактно проживають угорці, населення одномовне, інтерференція найбільш яскраво виявляється на лексичному рівні в усному мовленні всіх вікових категорій та соціальних прошарків незалежно від статусу та рівня освіти. В мовленні, починаючи з середини ХХ століття, активно вживаються спочатку російськомовні, а згодом україномовні лексеми, пов'язані з суспільно-політичними, економічними та культурними змінами. Напр.: *nácsálnik / nacsálnik* 'начальник', *brigadér / brigagyir / brigagyiros* 'бригадир', *dojárka* 'доярка', *lánka* 'ланка', *szmena* 'смена', *direktor* 'директор', *szekretár(ka)* 'секретар(ка)', *szprávká / právká / 'справка' / kolhoz* 'колхоз', *szovhoz / coffosz* 'совхоз', *finviggyil* 'фінвідділ', *vojenkomát* 'военкомат', *rájonó / rajonó* 'районо', *oblonó* 'облоно', *beszpeka* 'безпека', *zászka* 'ЗАГС', *dovitka* 'довідка', *szilráda* 'сільрада', ; *csájna* 'чайна', *bulocska* 'булочка', *greckska* 'гречка', *borscs* 'борщ', *olágyi* 'оладья', *pelmenyi* 'пельмені', *openyka / openyki* 'опенька', *golubinka* 'голубінка', *butilka* 'бутылка', *bánka* 'банка', *kriska* 'крышка', *infarkt* 'інфаркт'; *práva* 'права', *pászport* 'паспорт', *tehpaszport* 'техпаспорт', *penszjika* 'пенсійка'; *pilyha* 'пільга', *pilyhovik* 'пільговик', *bábi / bápka* 'баба, бабка', *gyidu / gyigyik* 'дід, дідик' *Gyid Moroz* 'Дід Мороз', *petszovet* 'педсовет', *pedráda* 'педрада', *jászli* 'яслі', *inszpektor* 'інспектор', *pára* 'пара', *lekciya* 'лекція', *zacsot* 'зачет', *zálik* 'залік', *dekanát* 'деканат', *rektorát* 'ректорат', *csitáckij* 'читацький', *sztudentszkij* 'студентський', *politekonómija* 'політекономія' і т. п.

Слід відзначити, що більшість з перерахованих лексем є загальноживаними в розмовній мові на всій території Закарпатської області, див. карти № 43, 253, 315, 316 I-го тому, карти № 633, 634, 702 II-го тому Атласу угорських говорів Закарпаття П.М. Лизанця [15].

В зв'язку з суспільно-політичними, економічними змінами останніх 20 років русизми

архаїзувались, напр.: *brigadér / brigagyír / brigagyíros* 'бригадир', *dojárka* 'доярка', *lánka* 'ланка', *szmena* 'смена', *beszpeka* 'безпека'; *petszovet* 'педсовет' і т. п.

У тих населених пунктах, де угорці живуть змішано з українцями (Вишково, Виноградів) та з іншими національностями (Солотвино) чи в діаспорі (Ясиня), мешканці двота багатомовні [3]. Мовна інтерференція в цих місцевостях виявляється набагато інтенсивніше на всіх рівнях мови.

2. У різних вікових категоріях українізми і русизми використовуються в неоднаковій мірі. Угорці у приватній сфері, в родині розмовляють рідною угорською мовою, тому в одномовному середовищі, в мовленні дітей дошкільного віку і людей похилого віку мовна інтерференція виявляється рідко, в основному використовуються слова побутової лексики: *grecka, bánka, kriska* і т. п.

У школах та вищих навчальних закладах молодь потрапляє в іншомовне оточення і, залежно від мовної ситуації повинна переходити на українську (чи російську) мову. Представники середнього і старшого покоління обирають російську мову в спілкуванні з іншими національностями, молодь – українську. В розмовному мовленні цих вікових категорій мовна інтерференція виявляється інтенсивніше. Студенти Ужгородського університету, наприклад, коли розмовляють по-угорськи, навчальні предмети і спеціальні терміни називають українською мовою: вивчають *hirugiját, viscsa matematikát, teorfizikát, mizsnárodne právot*; ідуть *dekanádba, rektorádba*, пишуть *zájávát*, просять *dovítkát*.

3. Слід відмітити, що немає суттєвої різниці між соціальним статусом мовників у використанні елементів іншомовної лексики. Наприклад, в угорських передачах Ужгородського радіо і телебачення спостерігаємо, що в мовленні різних професій та соціальних статусів спеціальні терміни, суспільно-економічні явища спонтанно називаються термінами української чи російської мови. Це пояснюється тим об'єктивним фактом, що в поліетнічному соціумі виробничих колективів з метою взаєморозуміння в повсякденному і фаховому спілкуванні мовники використовують українську (чи російську) мову. Слід відзначити, що для цієї категорії мовників характерною є дво- і багатомовність, вони спонтанно переходять з однієї мови на іншу, використовуючи лексичні елементи контактуючих мов.

4. Мовники з філологічною освітою, в першу чергу педагоги і працівники ЗМІ, приділяють велику увагу культурі мови. Вони дотримуються усталених мовних норм усної та писемної літературної мови, цілеспрямовано використовують мовні засоби рідної мови у спілкуванні.

В усному мовленні угорців Закарпаття в повсякденному спілкуванні виявляються такі види інтерференції: а) фонетична, б) лексична, в) граматична.

а) Фонетична інтерференція пов'язана з вимовою слів, вона виникає під впливом українського звука в слові, напр.: *Holnap lesz a komiszija* ('Завтра буде комісія') – укр. комісія, угор. літ. (арх.) *komisszió*. Довгий приголосний *s* між двома голосними вимовляється коротко, як в українській мові, в кінці слова також реалізується українська вимова.

У закарпатському варіанті угорської мови м'який палаталізований приголосний *ly* вимовляється тільки в українських (чи російських) словах під впливом української / російської вимови, напр.: *pilyha* 'пільга', *pilyhovik* 'пільговик'.

Характерною є фонетична адаптація українських і російських слів за орфоепічними нормами та фонотактичними особливостями угорської мови, найчастіше, напр.: *právka, avárijá, vrenjánska, usánka, marsrutka*; відбувається депалаталізація: *nacsálnik, nacsálszto, dezsural*;

б) Безперечним є факт, що найпоширенішим видом інтерференції є лексична. Лексична інтерференція головним чином відбувається у запозиченнях і калькуваннях. Характерним є паралельне вживання слів угорської, української та російської мови для номінації понять повсякденного життя (*étterem / resztorán, palack / butilka, befőttesüveg / bánka, vakolat / stukaturka, zsemle / bulocska, atléta / májka, vonalzó / linyejka*) залежно від мовної ситуації і комунікантив: у розмовній літературній мові використовуються слова угорської мови, в неформальних мовних ситуаціях – запозичення.

У розмовному угорському мовленні лексичні одиниці іноді калькуються прямим перекладом, напр.: *becsenget* 'подзвонити, потелефонувати, зателефонувати' (угор. літ. *betelefonál, telefonon felhív*), *leadja a vizgát* 'скласти іспит' (угор. літ. *leteszi a vizgát, levizgázik*), *fellép az egyetemre* 'поступити в університет' (угор. літ. *felveszik az egyetemre / bekerül az egyetemre*), *Volt csengő?* 'Був дзвоник?' (угор. літ. *Csengettek?*), *Magánál van a főnök?* 'Начальник у себе?' (угор. літ. *Itt van a főnök?*).

Лексична інтерференція найбільш поширена в мовленні індивідів-білінгвів, у міських місцевостях та в діаспорі – у дво- чи багатомовному оточенні в мовленні індивідів-білінгвів з невисоким ступенем мовної компетенції.

в) На граматичному рівні інтерференція виявляється в додаванні угорських афіксів до корені слів: *misál, putál, závázsal, kácsal, pájál, remontol, stukatoroz* і т. п.

У закарпатському варіанті угорської літературної мови лексема *гривня* після числівників замість однини використовується в

формі множини, напр.: *egy hriveny, két hriveny, három hriveny* (літ. *egy hrivnya, két hrivnya, három hrivnya*).

Серед запозичень виявляється значна перевага іменників та дієслів, прислівники використовуються рідко (*tormoz* 'глупий'), займенники і числівники взагалі не фіксуються.

У синтаксисі інтерференція виявляється у порушенні порядку слів під впливом української чи російської мови, напр.: *Mit te beszélsz?* (літ. *Mit beszélsz?* / *Mit beszélsz te?*) – Що ти говориш?

В угорському розмовному мовленні Закарпаття є чимало гібридних утворень. Такі утворення з'являються як продукт лексичної інтерференції, коли до українського кореня додаються угорські морфеми – префікси і суфікси, вони переплітаються та співіснують у слові, напр.: *összeputál, megremontol, bepájál, kistukatoroz*.

Наведені приклади дозволяють зробити такі висновки:

1. Інтерференція є складним соціально-психологічним і мовним явищем, яке тісно пов'язане з функціонуванням мов у різних сферах суспільства та актуальною мовною ситуацією.

2. Інтерференція мов – це закономірний процес у поліетнічному соціумі, що проявляється найінтенсивніше в лексичній системі контактуючих мов. Будь-яка зміна в навколишньому світі віддзеркалюється в лексиці мови.

3. У процесі змін суспільно-політичних відносин та мовної ситуації одні лексемні інтерференції зникають із розмовного мовлення, інші – з'являються.

4. У структурі інтерференційних утворень в угорському контексті поєднуються лексичні, фонетичні і граматичні інтерференції.

З'ясування складної проблеми інтерференції мов безпосередньо контактуючих етносів потребує постійної уваги.

Література

1. Борбель Е. Використання українських та російських абrevіатур в угорському мовленні на Закарпатті / Едіт Борбель // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Випуск 6. – 2002. – С.6–10.
2. Горват К.І. Украинизмы-неологизмы венгерских говоров Закарпаття / Катерина Іванівна Горват // Лексика української мови в її зв'язках з слов'янськими і неслов'янськими мовами. – Ужгород, 1982. – С.124.
3. Гульпа Д.В. Явище білінгвізму в поліетнічному соціумі на Закарпатті / Діана Василівна Гульпа // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Випуск 10. – 2004. – С.22–24.
4. Дерке М.Ж. Слов'янські запозичення назв одягу в угорських говорах Закарпаття / Магдалина Жигмондівна Дерке // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Філологія. Випуск 8. – 2004. – С.31–33.
5. Дзензелівський Й.О. Дослідження запозичень з угорської, німецької, румунської, польської, словацької, чеської мов в українських говорах Закарпаття. Монографія: Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі / Йосип Олексійович Дзензелівський. – Київ, 1969.
6. Дзензелівський Й.О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області України / Йосип Олексійович Дзензелівський. – Ужгород, I – 1958, II – 1960, III – 1993.
7. Зикань И.В. Румынские заимствования в диалекте венгерского языка Тячевского района Закарпатской области / Имре Васильевич Зикань // Советское финно-угроведение. – 1966. – №3. – С.213–216.
8. Kiss L. Szláv tükörszók és tükörfordítások a magyarban / Lajos Kiss // NytudÉrt. 82. – 1978.
9. Ковтюк С. И. Украинизмы в венгерском говоре низовья реки Уж Закарпатской области УРСР: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. фил. наук / И.С. Ковтюк. – Ужгород, 1973. – 20 с.
10. Kniezsa I. A magyar nyelv szláv jövevényszavai. I–II. / István Kniezsa. – Budapest: Akadémiai Kiadó, 1955.
11. Кочерган М.П. Загальне мовознавство: Підручник / М.П. Кочерган. – Київ: Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.
12. Lizanec P. N. Magyar–ukrán nyelvi kapcsolatok (A kárpátontúli ukrán nyelvjáráások anyaga alapján) / Petro Nyikolajevics Lizanec. – Uzshorod, 1970. – 250 с.
13. Лизанец П.Н. Венгерские заимствования в украинских говорах Закарпаття. Венгерско-украинские межъязыковые связи / Петр Николаевич Лизанец. – Будапешт: Издательство Академии Наук Венгрии, 1976. – 683 с.
14. Лизанец П.М. Атлас лексичних мадяризмів та їх відповідників в українських говорах Закарпатської області УРСР / Петро Миколайович Лизанець. – Ужгород, 1976. – 327 с.
15. Lizanec P.M. A kárpátaljai magyar nyelvjáráások atlasza / Petro Nyikolajevics Lizanec. – I. –

- Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992. – 884 с.; II – Ungvár: Patent, 1996. – 952 с.; III –Ungvár–Debreceen: Ethnica Kiadó, 2003. – 827 с.
16. Мокань А.А. Венгерские заимствования в мараморошском украинском диалекте Закарпатской области: автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. фил. наук / А.А. Мокань. – Тарту, 1966. – С. 20.
 17. Мокань Е.А. Лексические особенности языковых островков Закарпатской области (восточная часть): автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. фил. наук / Е.А. Мокань. – Тарту, 1972. – С. 18.
 18. Фодо Ш.Л. Славянские заимствования в географической терминологии венгерских говоров Верхней Тисы / Шандор Лайошович Фодо // Ученые записки Тартуского госуниверситета. Серия: Лингвистическая. Т. XIX., 1971. – С. 84–96.
 19. Фодо Ш.Л. Прилагательные славянского происхождения в венгерских говорах на Верхней Тисе / Шандор Лайошович Фодо // Советское финно-угроведение. Т. XVIII., 1972. – С. 131–135.
 20. Фодо Ш.Л. До питання про слов'янські елементи в ткацькій термінології угорських говорів Закарпаття / Шандор Лайошович Фодо // Тези доповідей республіканської наукової конференції. – Ужгород, 1978. – С. 190–191.

Горват Катерина Іванівна – кандидат філ. наук, доцент кафедри угорської філології УжНУ

Гульпа Діана Василівна – кандидат філ. наук, в.о. доцента кафедри угорської філології УжНУ